

Z DZIEJÓW BRZOSTKU

STUDIA I MATERIAŁY

TOM II
OKRES STAROPOLSKI I CZASY ZABORÓW

pod red. ks. Bogdana Stanaszka

Brzostek 2009

PARAFIA W BRZOSTKU W XVII I XVIII WIEKU

Parafia w dawnej Rzeczypospolitej stanowiła najmniejszą jednostkę administracji kościelnej i państwowej, odpowiadając w pewnym sensie dzisiejszej gminie. Na uwagę zasługuje ponadto społeczno-kulturalna i gospodarcza rola parafii. Te socjologiczne elementy dobrze pokazał przed laty w swojej pracy ks. Józef Majka¹. Rola społeczna i gospodarcza parafii w ciekawy sposób została zaprezentowana także przez Jana Wroniszewskiego w pracy na temat szlachty ziemi sandomierskiej w średniowieczu, gdzie obszerny rozdział poświęcił roli ośrodka parafialnego w strukturze majątkowej². Zakres rzeczowy niniejszego artykułu, poświęconego parafii Brzostek w okresie nowożytnym, będzie obejmował zarówno problemy czysto kościelne (beneficjum, obsada plebańska, zabudowania) jak również dotyczące spraw własnościowych (patronat), osadniczych (okręg parafialny) czy społecznych (bractwo, szkoła, szpital).

Kościół parafialny i parafia w Brzostku nie posiada jak dotąd swojego monograficznego opracowania. Nie oznacza to oczywiście całkowitej niewiedzy o jej dziejach i przeszłości. Najwięcej do stanu badań na temat samej miejscowości, w tym także parafii brzosteckiej wniosły opracowania B. Kumora³ oraz B. Stanaszka, który poświęcił wiele miejsca problemom kościelnym w swojej monografii Brzostka⁴. Jest ponadto autorem pracy na temat pa-

¹ J. Majka, *Socjologia parafii*, Lublin 1971.

² J. Wroniszewski, *Szlachta ziemi sandomierskiej w średniowieczu. Zagadnienia społeczne i gospodarcze*, Poznań 2001, s. 125-157 (rozdział IV. Kościół parafialny w strukturze majątkowej – patronat).

³ B. Kumor, *Archidiakoniat sądecki. Opracowanie materiałów źródłowych do atlasu historycznego Kościoła w Polsce*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 9 (1964), s. 92-286 (s. 139-141, parafia Brzostek, s. 148-149, parafia Klecie).

⁴ B. Stanaszek, *Brzostek i okolice*, wyd. 3, Brzostek 1997.

rafii brzosteckiej w okresie międzywojennym⁵. Nie można też zapomnieć o starszych opracowaniach, wśród których do najcenniejszych, mimo swoich niewielkich rozmiarów należą *Dzieje miasta Brzostku*, autorstwa burmistrza w Brzostku Mariana Mysłowskiego, opublikowane w Jaśle w 1871 r.

Ponieważ początkowe dzieje parafii w Brzostku są dość dobrze znane, głównie dzięki opracowaniu B. Kumora poświęconemu rozwojowi sieci parafialnej w Małopolsce południowej⁶, autor skupi się głównie na okresie późniejszym, tzn. od 2 połowy XVI wieku do końca I Rzeczypospolitej. Stan badań dotyczący dziejów parafii i miasta w tym okresie jest dość skromny.

Najważniejszym źródłem wiedzy o losach kościoła lokalnego w dawnej Rzeczypospolitej są protokoły wizytacji kanonicznych⁷. Najwcześniejsze protokoły wizytacyjne, które opisują parafię w Brzostku pochodzą z 2 połowy XVI wieku. Pierwszy z nich, sporządził w 1565 r., z polecenia biskupa krakowskiego Filipa Padniewskiego, Marek z Lipnicy, pleban z Lipnicy Wielkiej i oficjał sądecki⁸. Kolejne dwie wizytacje – zewnętrzna i wewnętrzna – zostały przeprowadzone w 1595 r. z polecenia biskupa krakowskiego, kardynała Jerzego Radziwiłła. Obowiązek sprawdzenia dekanatu Pilzno spadł na Krzysztofa Kazimirskiego, prepozyta kolegiaty tarnowskiej, późniejszego biskupa kijowskiego, uważanego za głównego wizytatora diecezji krakowskiej w tym okresie⁹. W latach 1595-1598 przeprowadził on wizytację aż 34 dekanatów¹⁰.

⁵ B. Stanaszek, *Parafia Brzostek w latach 1918-1939*, wyd. 2, Brzostek 1998.

⁶ B. Kumor, *Powstanie i rozwój sieci parafialnej w Małopolsce Południowej do końca XVI wieku*, „Prawo Kanoniczne” 6 (1963), s. 441-534.

⁷ Na wartość wizytacji jako źródła do badań historycznych zwrócił uwagę przed kilkudziesięciu laty S. Litak, rozwijając następnie nurt badań oparty właśnie na protokołach wizytacyjnych S. Litak, *Akta wizytacyjne parafii z XVI-XVIII wieku jako źródło historyczne*, „Zeszyty Naukowe KUL” 5 (1962), nr 3, s. 41-58.

⁸ Archiwum Kapituły Metropolitarnej w Krakowie (dalej cyt. AKMK), AVCap1, s. 411; zob. też T. Glemma, *Wizytacje diecezji krakowskiej z lat 1510-1570*, „Nasza Przyszłość” 1 (1946), s. s. 77 (zawiera repertorium tej wizytacji); B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej*, t. 4, Kraków 2002, s. 104.

⁹ AKMK, AVCap4, k. 15v; AKMK. AV2, k. 14-16.

¹⁰ Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej...*, t. 4, s. 91.

Wiek XVII otwiera wewnętrzna wizytacja z 1602 r. przeprowadzona przez Jakuba Ołtarzewskiego, prepozyta mieleckiego z polecenia biskupa Bernarda Maciejewskiego¹¹. Nie do końca zrozumiały jest tytuł tej wizytacji, który wskazuje, że dekanaty Pilzno, Ropczyce i Mielec należały do archidiakonatu krakowskiego. Jest to z pewnością pomyłka, gdyż sieć dekanatów diecezji krakowskiej ustalona w 1599 r. i potwierdzona przez synod biskupa Szyszkowskiego z 1621 r. określała przynależność dekanatu Pilzno do archidiakonatu sądeckiego¹². Wizytacja z 1608 r. jako wizytatorów delegowanych przez biskupa Piotra Tylickiego wymienia Piotra Skidzińskiego, archidiakona zawichojskiego oraz Marcina Kłocińskiego prepozyta w Bieczu¹³. Warto zauważyć, że pierwsze 20-lecie XVII wieku jest doskonale udokumentowane pod względem zachowanych protokołów wizytacyjnych dekanatu Pilzno. Obok wspomnianych wizytacji z 1603 i 1608 r. zachowały się protokoły z 1610 r. – Wawrzyńca Gruckiego (Grutius), prepozyta i oficjała pilzneńskiego z polecenia biskupa Tylickiego¹⁴ oraz z 1618 r. (brudnopis i czystopis) – Mikołaja Wąsowicza, archidiakona sądeckiego z polecenia biskupa Marcina Szyszkowskiego¹⁵.

Kolejne znane wizytacje parafii w Brzostku pochodzą dopiero z 2 połowy XVIII wieku. Nie zachował się niestety protokół wizytacji tej części diecezji krakowskiej biskupa Szaniawskiego z 1721 r., uznawanej za jedną z najpełniejszych i najbogatszych w informacje. W Archiwum Archidiecezjalnym w Przemyślu zachował się natomiast protokół wizytacji przeprowadzonej przez Kazimierza Józefa Szulickiego, dziekana foralnego pilzneńskiego i plebana w Brzezinach w 1758 r., na polecenie biskupa Andrzeja Stanisława Załuskiego oraz bardzo krótka wizytacja dziekańska

¹¹ AKMK, AVCap22, s. 15-17.

¹² Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej*, t. 4, s. 155.

¹³ AKMK, AVCap26, s. 239-244.

¹⁴ AKMK, AVCap29, k. 39 v-40 v. Według Kumora Wawrzyniec Gruczka, prepozyt pilzneński w latach przed 1585-1621, Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej*, t. 4, s. 128.

¹⁵ AKMK, AVCap39, s. 320-322; AKMK, AVCap37, k. 304v-307; Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej*, t. 4, s. 43.

z 1764 r.¹⁶ Po I rozbiorze Polski i utworzeniu diecezji tarnowskiej (1786) w 1793 r., Brzostek odwiedził wizytator diecezjalny Tomasz „de Felcier”, z polecenia biskupa tarnowskiego¹⁷.

Z innych źródeł kościelnych warto wymienić kilkaset tomów akt biskupów krakowskich oraz ksiąg oficjalu krakowskiego. Indeksy do tych ksiąg sporządzone przez Marcina Siemieńskiego, kanonika wiślickiego pod koniec XVIII wieku są bardzo pomocne, jednak dalekie od kompletności. Nie zachowały się niestety akta z prawie 400 lat działalności oficjalu pilzneńskiego, utworzonego już w XIV wieku. Materiał źródłowy uzupełniają ponadto dwie księgi praw i przywilejów kościoła i parafii w Brzostku przechowywane w Archiwum Archidiecezjalnym w Przemyślu. Zawierają one w większości wypisy z akt wizytacji oraz z akt konsystorza krakowskiego dotyczące spraw majątkowych i uposażeniowych¹⁸.

Tabela 1

Wizytacje parafii Brzostek od XVI do XVII w.

Rok	Typ wizytacji	Biskup	Wizytator
1565	zewn.-wewn.	Filip Padniewski	Marek z Lipnicy, pleban z Lipnicy Wielkiej i oficjał sądecki
1595	zewn.	Jerzy Radziwiłł	Krzysztof Kazimirski, prepozyt kolegiaty tarnowskiej
1595	wewn.	Jerzy Radziwiłł	Krzysztof Kazimirski, prepozyt kolegiaty tarnowskiej
1603	wewn.	Bernard Maciejowski	Jakub Ołtarzewski, prepozyt mielecki
1608	zewn.	Piotr Tylicki	Piotr Skidziński, archidiakon zawichojski; Marcin Kłociński prepozyt w Bieczu
1610	zewn.	Piotr Tylicki	Wawrzyniec Grucki (Grutius), prepozyt i oficjał pilzneński
1618	zewn.	Marcin Szyszkowski	Mikołaj Wąsowicz, archidiakon sądecki

¹⁶ Archiwum Archidiecezjalne w Przemyślu (dalej cyt. AAP), AV328, s. 9, 22.

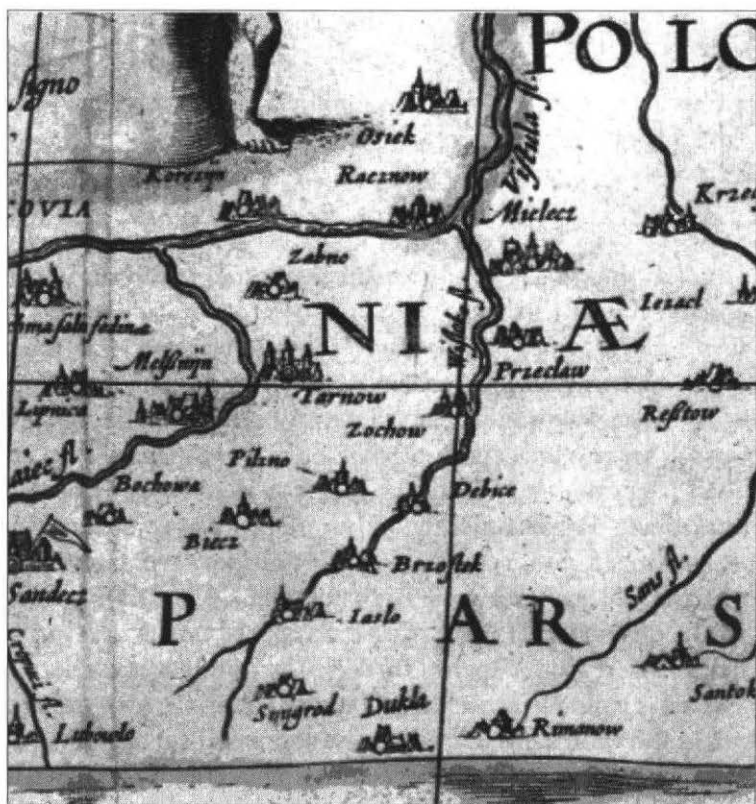
¹⁷ AAP, AV348, k. 5-7.

¹⁸ AAP, sygn. 482 i 483.

1758	zewn.	Andrzej Stanisław Załuski	Kazimierz Józef Szulicki, dziekan foralny pilzneński i pleban w Brzezinach
1764	zewn.	Kajetan Sołtyk	-
1793	zewn.	Florian Amand Janowski (biskup tarnowski)	Tomasz „de Felkier” wizytator generalny w województwie lubelskim i ziemi sęczyckiej

Obok źródeł kościelnych warto wymienić, szczególnie cenne dla prac z zakresu historii osadnictwa oraz geografii historycznej, źródła kartograficzne. Miasto Brzostek jest rejestrowane na mapach od najdawniejszych czasów. Było umieszczane – podobnie jak Pilzno – na wszystkich mapach w XVI i XVII wieku. Świadczy to bez wątpienia o znaczeniu tego ośrodka miejskiego. Na podstawie map Merkatora z 1554 r. i Vopela z 1555 r., które w przedstawieniu obrazu Polski opierały się na mapie Wapowskiego, można przypuszczać, że „ojciec kartografii polskiej” nie zarejestrował tego miasta. Po raz pierwszy Brzostek znalazł się na mapie Wacława Grodeckiego z 1562 r. Zastanawiający jest fakt, że wszystkie mapy (Merkator, Vopel i Grodecki) w opinii K. Buczka opierały się na mapie Wapowskiego¹⁹, a tylko jedna z nich rejestruje Brzostek. Od momentu, kiedy Brzostek pojawił się na mapie Grodeckiego w 1562 r., kartografowie systematycznie uwzględniali go w swych pracach. Dotyczy to zarówno słynnej „mapy radziwiłłowskiej” z 1613 r., jak map późniejszych kończąc na mapie Jabłonowskiego-Zannoniego z 1772 r.

¹⁹ K. Buczek, *Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII wieku*, Wrocław 1963, s. 28, ryc. XII i XIII.

Ryc. 1. Brzostek i okolice na mapie tzw. „radziwiłłowskiej” z 1613 r.

Brzostek i miejscowości przynależne do tej parafii należały przez cały okres nowożytny do województwa sandomierskiego i powiatu pilzneńskiego. Wynika to zarówno z mapy województwa sandomierskiego w XVI wieku²⁰, jak też *Descriptio ecclesiarum* z 1776 r.²¹ Wątpliwości budzi przynależność wsi Błażkowa oraz Skurowa, które w opinii B. Stanaszka należały do województwa krakowskiego²².

²⁰ *Atlas Historyczny Polski. Województwo sandomierskie w II połowie XVI wieku*, cz. 2, *Komentarz. Indeksy*, red. J. Pałucki, Warszawa 1993.

²¹ AKMK, *Descriptio ecclesiarum parochialium et beneficiorum in diocesis Cracoviensi parte Cisvistulana consistentium*, 1776.

²² Stanaszek, *Brzostek...*, s. 23.

Mapa województwa sandomierskiego w XVI wieku ujmuje Skurową w województwie sandomierskim, zaś poza nim pozostawia wieś Błażkową²³. W rejestrach poborowych z XVI wieku Skurowa została zaliczona dwa razy do województwa sandomierskiego (1508, 1581) i raz do krakowskiego, razem z Błażkową (1536)²⁴. Z Polonii Karola de Perthées z 1770 r.²⁵ i mapy Rizzi-Jabłonowskiego z 1772 r.²⁶, które przedstawiają Rzeczpospolitą przed I rozbiorem wynika, że zarówno Błażkowa jak i Skurowa należały do województwa sandomierskiego. Wobec braku innych wiarygodnych źródeł kartograficznych dla 2 połowy XVIII wieku taka właśnie przynależność wojewódzka wydaje się najbardziej prawdopodobna.

Jeżeli chodzi o przynależność kościelną to Brzostek należał do wyodrębnionego w 1448 r. z archidiakonatu krakowskiego archidiakonatu sądeckiego. Archidiakonat sądecki objął m.in. dekanat Pilzno, który był kontynuacją dawnego dekanatu dębickiego, należącego wcześniej do prepozytury wiślickiej²⁷.

Nie jest znany dokładnie proces powstawania parafii brzosteckiej. Pierwotnie miejscowość należała do parafii Klecie. Parafia i jej uposażenie, a była to fundacja benedyktynów tynieckich, są wzmiankowane po raz pierwszy w dokumencie z 1367 r. W opinii B. Kumora samodzielną parafię utworzono tutaj na początku XV wieku. Doszło w tym przypadku do często spotykanego w śre-

²³ *Atlas Historyczny Polski. Województwo sandomierskie...*, s. 156, mapa.

²⁴ *Polska pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 3, *Małopolska*, opr. A. Pawiński, Warszawa 1886, s. 250; t. 4: *Małopolska*, Warszawa 1886, s. 468, 528 (*Źródła dziejowe*, t. 14-15); *Lustracja województwa sandomierskiego 1660-1664*, cz. 2, wyd. H. Oprawko, K. Schuster, Wrocław 1977; *Rejestr poborowy powiatu pilzneńskiego z 1629 r.*, wyd. Z. Guldon, L. Stępkowski, Z. Trawicka, „Kieleckie Studia Historyczne” 1977, s. 211-283; *Rejestr poborowy województwa krakowskiego z 1629 r.*, oprac. W. Domin, J. Kolasa, E. Trzyna, S. Zyga, red. S. Inglot, Wrocław 1956.

²⁵ Karol de Perthées, *Polonia secundum legitimas projectionis stereographicae regulas et iuxta recentissimas observationes adhibitis*, 1770 (1:934 000).

²⁶ Józef Aleksander Jabłonowski, Giovanni Antonio Rizzi Zannoni, *Carte de la Pologne*, 1772 (1:692000).

²⁷ Kumor, *Archidiakoniat sądecki...*, s. 283-286; Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej...*, t. 4, s. 39.

dniowieczu przeniesienia praw parafialnych z jednej miejscowości do innej. Wiązało się to ze spadkiem znaczenia wsi Klecie, przy jednoczesnym wzroście ośrodka w Brzostku. Kościół w Kleciach wszedł w skład parafii brzosteckiej jako kościół filialny²⁸.

Relacje między ośrodkami duszpasterskimi w Kleciach i Brzostku są dość skomplikowane i wymagają nieco bliższego przedstawienia. Zagadnienie to wydaje się łączyć w pewnym stopniu z problemem tzw. parafii filialnych w polskim Kościele średniowiecznym i wczesnonowożytnym. Już wizytacje z 1565 i 1595 r. określają kościół w Kleciach jako filię parafii w Brzostku („filia”, „capella parochialis”)²⁹. Kolejne wizytacje potwierdzają zależność kościoła w Kleciach od parafii w Brzostku. Wizytacja z 1610 r. określa go jako „filia incorporata ecclesiae parochialis in oppido Brzostek”³⁰. Podobnie ujmują sytuację tej świątyni wizytacje z 1618³¹ i 1758 r.³².

W literaturze przedmiotu funkcjonuje generalny podział kościołów na parafialne i filialne. B. Kumor, w pracy o diecezji krakowskiej słusznie wprowadził podział wśród kościołów filialnych na te, „które były całkowicie zależne do parafii macierzystych i nie posiadały własnego duszpasterza i okręgu parafialnego, ale były również filie z własnym duszpasterzem, okręgiem, kościołem, uposażeniem, wiernymi i księgami metrykalnymi”³³. Można je określić mianem filii parafialnych. Właśnie do takiej kategorii należał kościół w Kleciach.

W świetle dostępnych informacji trudno jednoznacznie stwierdzić, czy Brzostek i Klecie posiadały wspólny czy odrębne okręgi parafialne.

²⁸ B. Kumor, *Przenoszenia praw parafialnych w Małopolsce Południowej w okresie średniowiecza*, „Polonia Sacra” 10 (1958), nr 2, s. 263-280; tenże, *Przekazywanie praw parafialnych w Małopolsce południowo-wschodniej do końca XVI wieku*, „Prawo Kanoniczne” 5 (1962), na 3-4, s. 175-231; 6 (1963), nr 1-4, s. 261-280; tenże, *Zanik i afiliacja parafii w archidiaconacie sądeckim, wojnickim i prepozyturze tarnowskiej (1326-1782)*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 11 (1964), z. 4, s. 87-134.

²⁹ AKMK, AVCap1, k. 411v; AKMK, AV2, k. 16, 17.

³⁰ AKMK, AVCap29, k. 38v.

³¹ AKMK, AVCap37, k. 307.

³² AAP, AV328, s. 9.

³³ Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej...*, s. 378.

Wizytacja z 1595 r. podaje jeden okręg parafialny, w skład którego wchodziły: miasto Brzostek z przedmieściami, Wola Brzostecka, Januszkowice, Klecie, Bukowa, Błażkowa, Skurowa, Kamienica oraz Zawadka Brzostecka³⁴. Wizytator z 1608 r. wytyczył odrębny okręg dla parafii Brzostek (Skurowa, Wola Brzostecka) i Klecie (Januszkowice, Błażkowa i Bukowa)³⁵. Pomiął wieś Kamienica. Mapa województwa sandomierskiego w XVI wieku także wytycza dwa okręgi parafialne: Klecie – Januszkowice i Bukowa oraz Brzostek – Wola Brzostecka (Brzostowska), Skurowa (Skorowa), Zawadka, Kamienica³⁶. Niestety brakuje źródeł, żeby uchwycić rozwój okręgów parafialnych Brzostka i Klecia w 2 połowie XVII i w XVIII wieku. Jedynie na podstawie rozwoju sieci osadniczej w tym rejonie można przypuszczać, że do parafii Brzostek i Klecie weszły powstałe na przełomie XVII i XVIII wieku Nawsie Brzostockie oraz wyodrębniona w tym samym okresie z Januszkowic – Opacionka.

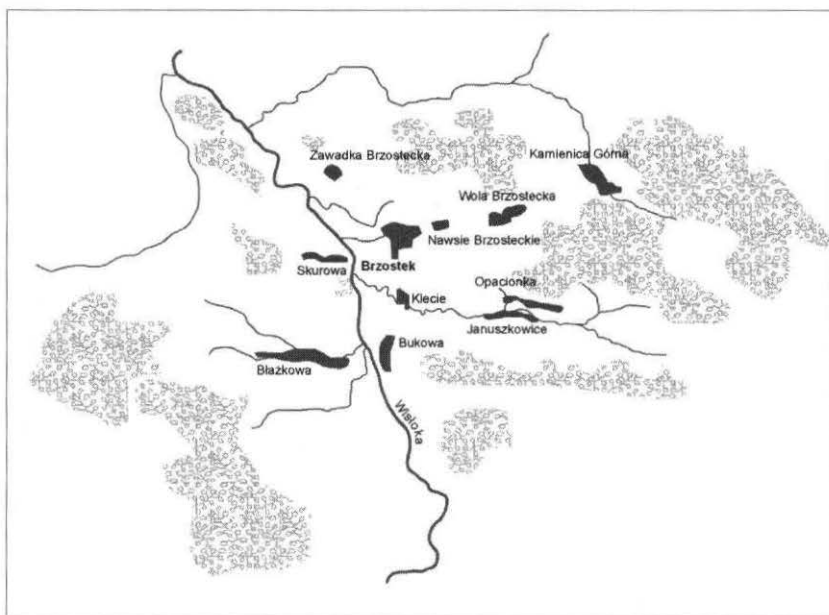
Najważniejszym wyrazem zależności między Brzostkiem i Kleciem była wspólna obsada plebańska. Przez cały okres nowożytny obie świątynie miały tego samego proboszcza. Realne duszpasterstwo było jednak przeważnie sprawowane przez wikariuszy, odrębnych dla każdej z tych świątyń. Na łamanie obowiązku rezydencji przez proboszcza systematycznie skarżą się wizytatorzy³⁷.

³⁴ AKMK, AV2, k. 16.

³⁵ AKMK, AVCap26, s. 241.

³⁶ *Atlas Historyczny Polski. Województwo sandomierskie...*, mapa.

³⁷ AKMK, AVCap1, k. 411 (1565, pleban nie rezyduje od 8 lat); AKMK, AV2, k. 15v (1595); AKMK, AVCap. 29, k. 39 v-40 v (1610).

Ryc. 2. Miejscowości parafii Brzostek w 2 połowie XVIII wieku.

Tabela 2

Obsada parafii w Brzostku i Kleciach w XVII i XVIII wieku³⁸

Data	Proboszcz	Wikariusz w Brzostku	Wikariusz w Kleciach
-1565-	Kasper ze Żmigrodu	Jakub	Wojciech z Brzostka
-1595-	Wiktoryn Nieśmierski, kanonik w Bobowej	Jan z Jodłowej	Kasper z Jodłowej
-1603-	Wiktoryn Nieśmierski, kanonik w Bobowej	Maciej Bogaczyk	Jan
-1635	Wojciech Senkowski, zm. 1635		

³⁸ Za udostępnienie materiałów dotyczących duchowieństwa krakowskiego serdecznie dziękuję ks. prof. Janowi Szczepaniakowi. Są one objęte odrębnymi przypisami.

11 V 1635 [p.]	Jan Żardecki, doktor obojga praw, kanonik wieluński, pre- pozyt i oficjał pilzneński, zm. 1667		
9 V 1664		Gallus Bielewicz ³⁹	
14 I 1667 [p.]	Tomasz [Piotr] Piotrowicz		Jan Ligeza Barycki ⁴⁰
-1671-	Gabriel Węgrzynowicz, ka- nonik kolegiaty Wszystkich Świętych, prepozyt i oficjał pilzneński ⁴¹		
28 VIII 1680		Jan Gorze- chowski ⁴²	
-1686-	Rafał Pinocki, zm. 1686	Stanisław Rączkiewicz ⁴³	
-1690-	Franciszek Oborski, proto- notariusz apostolski, dzie- kan kolegiaty Wszystkich Świętych w Krakowie		

³⁹ Gallus Bielewicz (Bielewicz, Bielewitz), s. Jana; min. 22 IX 1663; sub. 20 IX 1664; diak. 19 IX 1665; prez. 18 IV 1666 (AKMK, LOrd 4, k. 240, 265, 276 v, 288; AKMK, AEp. 61, k. 571 v.)

⁴⁰ Jan Ligeza Barycki (Baricki), s. Jana, subd. 5 III 1667, diak. 26 III 1667, prez. 9 IV 1667 (AKMK, LOrd. 4, k. 289, 290v, 291), wpisany do ksiąg konsystorza generalnego 15 II 1667 przez plebana Brzostka Piotra Piotrowicza (AOff. 145, s. 1486).

⁴¹ Potwierdzenie zapisów sum wyderkafowych dokonane w oficjalacie krakowskim w 1671 r. przez Sebastiana Mitrzyńskiego, pełnomocnika plebana brzosteckiego Gabriela Węgrzynowicz wspomina o legacie za duszę śp. Pawła Jaśkiewicza, byłego plebana w Brzostku. Był to prawdopodobnie poprzednik Węgrzynowicza, lecz nie ma to innego potwierdzenia źródłowego, AKMK, AOff. 148, s. 1392-1411; AAP, sygn. 483, s. 3.

⁴² Jan Gorzechowski, s. Jana; min. 4 VI 1678; sub. 5 IV 1681; diak. 21 II 1682; prez. 13 III 1683 (AKMK, LOrd. 5, k. 82, 117 v, 126 v, 143; AKMK AAdm. 16, s. 688). Najprawdopodobniej nie trafił na wikariat, bo 20 XI 1682 otrzymał altarię WNMP w Kościele Mariackim w Krakowie daną przez Rudolfa Mikołaja Koryna (AKMK, AAdm. 17, s. 1877).

⁴³ Stanisław Rączkiewicz (Rączkowicz, Rączkowski, Raczkowicz), s. Adama; min. 15 VI 1680; sub. 26 II 1684; diak. 7 IV 1685; prez. 16 VI 1685 (AKMK, LOrd. 5, k. 104, 156, 175, 180); prowizja na wikariat w Brzostku wpisana do księgi Kancelarii Zadwornej 28 I 1684 przez plebana Gabriela Węgrzynowicza (AKMK, AEp. 68 k. 416 v).

14 V 1696		Jan Brzosteki ⁴⁴	
-1717-	Wojciecha Opalski, zm. 1724		
18 X 1724	Stanisław Andrzej Golański, doktor filozofii		
-1734-		Wojciech Polakie- wicz ⁴⁵	
-1758-	Stanisław Andrzej Golański, doktor obojga praw, prepozyt w Pilźnie	Jan Lignar- ski, lat 44, wyświęcony 1738	Jana Głady- szewicz, lat 44
-1764-		Jan „Las- cko”	Antoni Boczaro- wicz
-1775-	Kacper Szajowski ⁴⁶	Wojciech Kłosowicz ⁴⁷	
-1793-	Marcin Ruzbacki, doktor teo- logii	Sylwester Żerański, augustynin	Jan Obremski, franciszkanin

-1793- rok, w którym duchowny pełnił funkcję
18 X 1724 - data otrzymanie prowizji lub instytucji kanonicznej

Podstawa Źródłowa: AKMK, AVCap1, k. 411; AKMK, AV2, k. 15v-16v; AKMK, AVCap22, s. 15-16; AKMK, AVCap37, k. 306v; AOff. 129, s. 1435; AKMK, AOff. 145, s. 1368-1369; AKMK, AOff. 157, s. 546-551; AKMK, AOff. 160, s. 656; AKMK, AOff. 168, s. 397-398; AKMK, AAdm. 13, s. 164-166; AKMK, AOff. 148, s. 1392; AAP, AV328, s. 9; AAP, AV328, s. 22; AAP, AV348, k. 5-6.

⁴⁴ Jan Brzosteki (Brzosteki), s. Jana, min. 14 II 1693, subd. 16 VI 1696, diak. 23 III 1697, prez. 21 IX 1697 (AKMK, LOrd. 5, k. 295v, LOrd. 6, s. 41, 60, 74); prowizję na wikariat w Brzostku wypisał mu w akta konsystorskie pleban Oborski 14 V 1696 (AKMK, AOff. 163 s. 867).

⁴⁵ Wojciech Polakiewicz (Polakowicz), s. Jana, ur. 1714 Poznań (AKMK, AV 39, s. 285); min. 22 VI 1736; sub. 16 III 1734 (tytuł kanoniczny: wikariat w Brzostku); diak. 20 IV 1737; prez. 21 IX 1737 (AKMK, LOrd 9, s. 251, 261, 265, 275).

⁴⁶ AAP, sygn. 482, s. 227.

⁴⁷ Wojciech Kłosowicz, s. Bartłomieja, min. 17 XII 1774, subd. 23 IX 1775, diak. 2 III 1776, prez. 6 IV 1776 (AKMK, LOrd. 10 k. 97, 103, 106, 107 v).

Powyższa tabela zawiera nazwiska i imiona duchowieństwa związanego w nowożytności z kościołami w Brzostku i Kleciach. Głębsza i dokładniejsza kwerenda z archiwach krakowskich pozwoli z pewnością na jej uzupełnienie. Uwagę zwraca obejmowanie parafii w Brzostku przez duchowieństwo posiadające stopnie naukowe oraz związane z ośrodkami kościelnymi Krakowa, oraz południowej Małopolski (Pilzno, Bobowa, Nowy Sącz). Świadczy to z pewnością o atrakcyjności majątkowej i pewnym prestiżu, jakim cieszyła się parafia w Brzostku. Wśród najważniejszych osób piastujących funkcję plebana w Brzostku i Kleciach należy wymienić w wieku XVII:

- Wiktoryna Nieśmirskiego, kanonika w Bobowej;
- Jana Żardeckiego, doktora obojga praw, kanonika wieluńskiego, prepozyta i oficjała pilzneńskiego;
- Gabriela Węgrzynowicza, kanonika kolegiaty Wszystkich Świętych, prepozyta i oficjała pilzneńskiego;
- Franciszka Oborskiego, protonotariusza apostolskiego, dziekana kolegiaty Wszystkich Świętych w Krakowie;

zaś w wieku XVIII:

- Stanisława Andrzeja Golańskiego, doktora obojga praw, kanonika sądeckiego, prepozyta w Pilźnie⁴⁸.

Najważniejszym bodaj z punktu widzenia prawnej sytuacji beneficjów jest problem uposażenia. Nie ulega wątpliwości, że – podobnie jak to było w przypadku obsady personalnej – parafie w Brzostku i Kleciu posiadały wspólny majątek. Podkreśla to m.in. wizytacja z 1595 r.⁴⁹, jak również fakt, że oba kościoła były opodatkowane razem („subsidiu charitativum” z 1772 r.)⁵⁰. Ponadto analiza samego uposażenia wskazuje, że dziesięciny ze wszystkich miejscowości, należących zgodnie z wizytacją z 1608 r. do okręgu Brzostka i Klecia, szły do wspólnej kasy. Jedynie dochody

⁴⁸ Stanisław Golański, s. Stanisława, otrzymał prepozyturę w Brzostku jako minoryta (AKK. LP 19, s. 32); subd. 23 XII 1724, diak. 17 III 1725, prez. 26 V 1725 (AKMK, LOrd. 6, k. 644, 650; AKMK, LOrd. 8, s. 41).

⁴⁹ AKMK, AV2, k. 17.

⁵⁰ AAP, AV328, s. 1.

świątyni, a nie beneficjum, były odrębne. Wizytacje z 1595 i 1618 r. wspominają, że pleban w Kleciach miał obok majątku, który wchodził w skład parafii w Brzostku, jakieś swoje niewielkie pole i łąki. Z pewnością jednak było to tak niewielkie uposażenie, że nie wystarczało do samodzielnego funkcjonowania plebana⁵¹.

Należy pamiętać, że dochody parafii były podzielone na dwie części: dochód kościoła („*redditus pro fabrica ecclesiae*”, „*proventus ecclesiae*”) i uposażenie beneficjum („*plebanus et eius proventus*”, „*fundatio et provisio ecclesiae*”). Oczywiście ta druga część stanowiła zasadnicze uposażenie parafii. Część przeznaczona na wyposażenie kościoła opierała się – w przypadku parafii brzosteckiej – na czynszach od posiadanych krów oraz niewielkich legatych zapisywanych przez mieszczan lub okoliczną szlachtę. W 1595 r. było to po 6 groszy od 17 krów dla kościoła w Kleciach i po 10 groszy od 17 krów dla kościoła w Brzostku⁵². Kościół w Brzostku w 1608 r. powinien otrzymywać czynsz od 21 krów, w rzeczywistości płacony jedynie od 3⁵³, zaś w 1610 od 9 krów⁵⁴. W 1618 r. kościołowi w Kleciach przypadał czynsz od 21 krów, zaś świątyni w Brzostku od 2⁵⁵. Pieniądze na wyposażenie kościoła pochodziły także z ofiar (legaty, taca, jałmużna) oraz opłat za sakramenty (pogrzeby, śluby, chrzty). Opłaty od pogrzebu były zróżnicowane w zależności od miejsca odprawiania mszy żałobnej. Najdrożej wychodziły msze odprawiane w kościele, zaś dla biedniejszych odprawiano pod dzwonnica lub przy wejściu do kościoła.

Zasadnicze uposażenie parafii składało się – podobnie jak w większości parafii Polski nowożytnej – z ziemi oraz dziesięcin. Na podstawie przywileju z 1394 r. parafia w Brzostku otrzymała od króla Władysława Jagiełły dwa łany gruntu. Z wizytacji 1595 i 1608 r. wiadomo, że w dyspozycji plebana pozostał z tego nadania tylko jeden łan. Wizytacja z 1608 r. wspomina też o pewnym gruncie

⁵¹ AKMK, AV2, k. 17; AKMK, AVCap37, k. 308.

⁵² AKMK, AV2, k. 15-17.

⁵³ AKMK, AVCap26, s. 241.

⁵⁴ AKMK, AVCap. 29, k. 39v-40v.

⁵⁵ AKMK, AVCap37, k. 306-307v.

przy cmentarzu oraz stawie i ogrodzie przy domu folwarcznym⁵⁶.

Na początku XVII wieku pleban pobierał dziesięciny oraz meszne ze wszystkich miejscowości parafialnych. Zarówno dziesięcina snopowa jak i meszne uiszczane było w pewnych przypadkach w pieniądzu. Pewne problemy w egzekucji tych świadczeń spowodowała reformacja. Dotyczyło to np. wsi Błażkowa, której dziedzicem w 1595 r. był kalwin Jerzy Czuryło. Czuryłowie byli spokrewnieni z Gorayskimi, dziedzicami wsi Klecie, którzy także zagrabili dziesięcinę zarówno z pól folwarcznych jak i chłopskich⁵⁷. Dziesięciny były przedmiotem sporu nie tylko z lokalną szlachtą, lecz również patronami parafii - benedyktynami tynieckimi. Akta oficjalatu krakowskiego przynoszą bogatą dokumentację dotyczącą procesu, jaki w XVII wieku toczył w tej sprawie z zakonnikami pleban Jan Zardecki⁵⁸.

Wracając krótko do problemu reformacji, nie można wykluczyć, że to właśnie przejście rodziny Gorayskich na kalwinizm był jedną z przyczyn upadku kościoła parafialnego w Kleciach i sprowadzenia go do roli filii parafii brzosteckiej. Może na to wskazywać wzmianka w wizytacji z 1595 r., jakoby niegdyś wiele gruntów tego kościoła należało do Gorayskich, którzy je zagrabili⁵⁹. Pozostałości tego dawnego uposażenia odnotowują wizytacje z 1595 i 1608 r.⁶⁰. Nie byłby to przypadek odosobniony w ówczesnej Rzeczypospolitej, gdzie zagarnięcie części bądź całości uposażenia kościołów łacińskich przez dziedziców po przejściu na protestantyzm, powodowało albo całkowity zanik parafii albo jej sprowadzenie do rangi filii.

Obok ziemi i dziesięcin, parafia w Brzostku dysponowała na początku XVII wieku nieruchomościami – dobrze zabudowanym folwarkiem, domem dla służby, domem dla wikariusza przy cmentarzu oraz domem dla rektora szkoły. Osobny grunt z domem po-

⁵⁶ AKMK, AV2, k. 15v; AKMK. AVCap26, s. 241.

⁵⁷ AKMK, AV2, k. 15v; Stanaszek, Brzostek, s. 42, 152.

⁵⁸ AKMK, AOff. 129, s. 1207-1208; AOff. 131, s. 1901; AOff. 132, s. 33; AOff. 140, s. 895, 1047; AOff. 130 s. 1161-1162.

⁵⁹ AKMK, AV2, k. 17.

⁶⁰ AKMK, AV2, k. 17; AKMK. AVCap37, k. 308.

siadał organista⁶¹. W tym samym okresie w Kleciach nie było domu ani dla wikariusza ani dla plebana⁶².

Wobec braku precyzyjnych informacji o wielkości uposażenia, takich jakie są zachowane dla północnej części diecezji krakowskiej, niemożliwy jest jego dokładny szacunek. Pewną orientację daje tutaj jedynie wielkość „subsidium charitativum” z 1772 r. (31 florenów) co sytuuje parafię w Brzostku na drugim miejscu po prepozyturze w Pilźnie, jeżeli chodzi o wielkość uposażenia⁶³. W 1776 r. dochody parafii Brzostek szacowane były na 3046 złotych i była to najlepiej uposażona parafia dekanatu Pilzno⁶⁴.

Beneficjum plebańskie nie było jedynym, jakie funkcjonowało w Brzostku w okresie nowożytnym. Praca B. Kumora poświęcona archidiakonatowi sądeckiemu wymienia w Brzostku, obok samej parafii, także dwie altarie; obie pod wezwaniem Ofiarowania NMP⁶⁵. Analiza źródeł wskazuje na funkcjonowanie przez krótki czas tylko jednej z nich. Altaria pw. Ofiarowania NMP powstała na podstawie zapisu Jana Kowalskiego, dziedzica wsi Zawadka i Siedliska z 1623 r. Nieprawdą jest jakoby altarzysta Wojciech Ziajski powiększył uposażenie tej prebendy w 1634 r. Poprzez pełnomocnika Marcina Szypniewskiego dokonał on tylko potwierdzenia zapisu Jana Kowalskiego z 1623 r., który zabezpieczył legat 800 florenów na swoich dobrach Zawadka i Siedliska i wyznaczył z niego roczny czynsz wyderkafowy w wysokości 64 florenów (8%). Prawo patronatu tej prebendy należało do dziedziców wsi Zawadka i Siedliska. Prebenda ta funkcjonowała jedynie do 1664 r., kiedy to biskup Trzebicki inkorporował ją do beneficjum plebańskiego w Brzostku⁶⁶.

Druga z altarii wymienionych przez B. Kumora w rzeczywistości była jedynie trzema zapisami powiększającymi uposażenie parafii. W 1671 r. Sebastian Mitrzyński, pełnomocnik Gabriela Węgrzy-

⁶¹ AKMK, AV2, k. 15v; AKMK, AVCap26, s. 241-242.

⁶² AKMK, AV2, k. 17.

⁶³ AAP, AV328, s. 1.

⁶⁴ AKMK, Descriptio ecclesiarum, s. 49.

⁶⁵ Kumor, *Archidiakonat sądecki...*, s. 199.

⁶⁶ AKMK, AOff. 126, s. 1142-1149; Kumor, *Archidiakonat sądecki...*, s. 199.

nowicza, plebana w Brzostku, potwierdził w oficjalacie trzy zapisy dla parafii brzosteckiej, wszystkie oparte na czynszach. Pierwszy, dokonany w testamencie przez Stefana Trojanowskiego, przynosił rocznie plebanowi 210 florenów od legowanych 3 tysięcy (7%), w zamian za co pleban miał odprawiać jedną mszę tygodniowo oraz dodatkowo jedną kwartalnie za duszę fundatora. Sam pleban Gabriel Węgrzynowicz zapisał dodatkowo 500 florenów, z których miało być wypłacanych 35 florenów rocznie (7%) na wynagrodzenie ministrów świeckich kościoła parafialnego w Kleciach i Brzostku (organista miał pobierać 24 floreny, kantor albo dzwonnik – 11) oraz 200 florenów, z których miało być wypłacanych rocznie 14 na aniwersarz za duszę śp. Pawła Jaśkiewicza plebana w Brzostku⁶⁷. Jak widać chodzi tutaj o zwyczajne legaty wyderkafowe i nie ma mowy o fundacji odrębnego beneficjum altaryjnego.

Wspólna obsada plebańska oraz uposażenie wskazują, że Brzostek i Klecie stanowiły jedno beneficjum. Odrębność duszpasterską zapewniało przede wszystkim funkcjonowanie osobnych świątyń. Ponieważ w obu kościołach udzielano sakramentów oraz prowadzono normalną pracę parafialną aż do XVIII wieku, można przypuszczać, że istniał między nimi formalny bądź umowny podział miejscowości parafialnych. Odzwierciedleniem tego podziału może być wizytacja z 1608 r.⁶⁸

Kościół parafialny w Brzostku powstał w XIV wieku (pierwsza wzmianka w 1367 r.)⁶⁹. Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy w połowie XVI i na początku XVII wieku źródła mówią o tej samej budowli. Na przełomie XVI i XVII wieku świątynia miała wezwanie Św. Krzyża, była zbudowana z drewna i konsekrowana. Podłoga była w połowie kamienna, w połowie zaś niczym nie wyłożona. Według wizytacji z 1595 r. znajdowało się w niej 4 ołtarze (1 kamienny, 3 drewniane), w 1608 i 1610 r. – 5 ołtarzy (3 kamienne, 2 drewniane), zaś w 1618 r. – 3 ołtarze. Prawo patronatu należało

⁶⁷ AKMK, AOOff. 148, s. 1392-1411.

⁶⁸ AKMK, AVCap26, s. 241.

⁶⁹ Kumor, *Archidiakoniat sądecki...*, s. 198.

do opata tynieckiego jako właściciela miejscowości⁷⁰. W rzeczywistości było wykonywane, w przypadku prezenty, przez opatów komendatoryjnych⁷¹.

W dn. 9 IV 1657 r. kościół ten został spalony wraz z całym miastem przez Węgrów i Kozaków. Nowy kościół, także drewniany wystawił po r. 1658 Stefan Trojanowski⁷². Konsekwował go biskup sufragan krakowski Mikołaj Oborski. Wizytacje z 2 połowy XVIII wieku wskazują na pogarszającą się kondycję budowli. O ile w 1758 r. jego stan był jeszcze dobry, to wizytator w 1764 r. zanotował, że kościół wymaga naprawy, zaś w 1793 r., że „potrzebuje nie tyle naprawy, ile nowej budowy, ponieważ się rozpada”. Posiadał 3 ołtarze i podłogę, podobnie jak poprzedni kościół, tylko w części wyłożoną kamieniem⁷³.

Jeszcze mniej wiadomo o kondycji kościoła parafialnego w Kleciach, nazwanego przez wizytatora w 1565 r. „capella parochialis”⁷⁴. Na przełomie XVI i XVII wieku kościół ten, zbudowany z drewna był konsekrowany i nosił wezwanie św. Leonarda. W świątyni nie było podłogi. Posiadał 4 ołtarze, wśród których jeden był kamienny⁷⁵. Podzielił on losy kościoła brzosteckiego w czasie najazdu w 1657 r. Odbudowaną świątynię poświęcił sufragan Mikołaj Oborski⁷⁶. Podobnie jak kościół w Brzostku jego stan pogorszył się w II połowie XVIII wieku⁷⁷.

Obok świątyń parafialnych wizytacje wzmiankują, że w XVI wieku istniała na terenie parafii, a konkretnie w Błazowej kaplica, która upadała w czasie reformacji, gdy właściciele Błazowej, Czuryłowie przyjęli kalwinizm⁷⁸. W okresie nowożytnym w Brzostku

⁷⁰ AKMK, AV2, k. 14; AKMK, AVCap26, s. 239-240; AKMK, AVCap. 29, k. 39 v-40 v; AKMK, AVCap37, k. 304 v.

⁷¹ AKMK, AOff. 145, s. 1368-1369; AKMK, AAdm. 13, s. 164-166.

⁷² Kumor, *Archidiakoniat sądecki...*, s. 198.

⁷³ AAP, AV328, s. 9, 22; AAP, AV348, k. 5.

⁷⁴ AKMK, AVCap1, k. 411 v.

⁷⁵ AKMK, AV2, k. 16; AKMK, AVCap. 29; k. 38 v-39 v.

⁷⁶ Kumor, *Archidiakoniat sądecki*, s. 207; AAP, AV328, s. 9.

⁷⁷ AAP, AV328, s. 9, 22; AAP, AV348, k. 5 v.

⁷⁸ AKMK, AV2, k. 17.

funkcjonowała także kaplica szpitalna pw. Świętego Ducha. Nie była konsekrowana ani nie posiadała odrębnego beneficjum. Za specjalnym pozwoleniem biskupa czasami była odprawiana w niej msza. Ostatnia wzmianka o kaplicy szpitalnej pochodzi z 1608 r.⁷⁹ Sam szpital funkcjonował aż do końca XVIII wieku. Ubodzy żyjący w szpitalu utrzymywali się z jałmużny oraz z darowizn. Opiekę nad nim przez cały okres nowożytny sprawowało miasto, zaś w końcu XVIII wieku jego obowiązki przejął pleban. W 1793 r. mieszkało w nim tylko 4 ubogich⁸⁰.

Obok wzmiankowanego wyżej szpitala, warto wspomnieć o innych instytucjach społecznych związanych z życiem parafialnym Brzostka. Bractwo św. Anny zostało ustanowione w 2 połowie XVI wieku, niedługo przed 1595 r.⁸¹ Wizytacja z 1608 r. jako fundatora wymienia Jana Demetriusza Solikowskiego, arcybiskupa lwowskiego. Nie można wykluczyć więc, że pierwotnie posiadało jakieś uposażenie. Na początku XVII wieku bractwo nie miało osobnego prebendarza ani stałego uposażenia. Utrzymywało się jedynie z jałmużny i pojedynczych zapisów. Obowiązki seniora bractwa w 1603 r. pełnił Galus Zurakowski, burmistrz miasta⁸². W 1610 r. posiadało już w kościele odrębną kaplicę i opiekowało się jednym z ołtarzy⁸³. Nie wzmiankują o jego istnieniu źródła z XVIII wieku.

O szkole parafialnej w Brzostku wspomina wizytacja kościoła w Kleciach z 1595 r., informując, że tamtejsi chłopcy uczęszczają do szkoły w Brzostku⁸⁴. Istniała ona w Brzostku od XV wieku⁸⁵. Rektor szkoły wymieniony w 1608 r., posiadał swój dom i utrzymywał się z czynszu wyderkafowego zapisanego przez Jana Niwiń-

⁷⁹ AKMK, AVCap26, s. 242; AKMK, AVCap37, k. 306.

⁸⁰ AAP, AV348, k. 5 v-6.

⁸¹ AKMK, AV2, k. 16.

⁸² AKMK, AVCap22, s. 16; AKMK, AVCap26, s. 242.

⁸³ AKMK, AVCap. 29, k. 39 v-40 v.

⁸⁴ AKMK, AV2, k. 17.

⁸⁵ Stanaszek, *Brzostek...*, s. 58; J. Kowalik, *Szkolnictwo parafialne w archidiakonacie sądeckim od XVI do XVIII wieku*, Lublin 1983, s. 134.

skiego⁸⁶. Szkoła parafialna funkcjonowała prawdopodobnie przez cały okres nowożytny, gdyż wymienia ją wizytacja z 1793 r. Mieszkanie bakałarzowi zapewniał właściciel, zaś wynagrodzenie pleban. W szkole uczyli się zarówno chłopcy jak i dziewczęta⁸⁷.

⁸⁶ AKMK, AVCap26, s. 242.

⁸⁷ AAP, AV348, k. 6.